

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 338.2:631.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-3-23>**Багорка М.О.**доктор економічних наук,
доцент кафедри маркетингу

Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Самарець Н.М.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри інформаційних систем і технологій

Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Bahorka Mariia

Dnipro State Agrarian and Economic University

Samarets Nataliia

Dnipro State Agrarian and Economic University

**ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНОГО
ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ****WAYS OF FORMATION OF ENVIRONMENTALLY ORIENTED
AGRICULTURAL ENTERPRISES**

У статті досліджено особливості організаційно-технологічних змін та структури виробництва під час формування екологічно орієнтованого господарювання аграрних підприємств. Проведено аналіз рентабельності виробництва органічної та традиційної продукції. Розроблено концептуальну модель стратегії екологізації агровиробництва, в основу якої покладено принцип підвищення соціальних та економічних ефектів екологізації аграрного виробництва, що проявляється у збереженні та поліпшенні стану навколишнього природного середовища, збільшенні потреби у трудових ресурсах тощо. Вибір моделі розвитку органічного агровиробництва на основі пропонуваної стратегії визначається балансом між економічними та екологічними інтересами. Ключовими мотивами до вирішення питання екологобезпечного виробництва, що дасть змогу створити реально функціонуючий сектор виробників екологічно чистої продукції, мають стати матеріальне стимулювання й зміна внутрішньої філософії ведення агробізнесу.

Ключові слова: екологізація, аграрне виробництво, органічна продукція, сталий розвиток, аграрні підприємства, екологічно спрямовані інновації.

В статье исследованы особенности организационно-технологических изменений и структуры производства при формировании экологически ориентированного хозяйствования аграрных предприятий. Проведен анализ рентабельности производства органической и традиционной продукции. Разработана концептуальная модель стратегии экологизации агропроизводства, в основу которой положен принцип повышения социальных и экономических эффектов экологизации аграрного производства, что проявляется в сохранении и улучшении состояния окружающей среды, увеличении потребности в трудовых ресурсах и тому подобное. Выбор модели развития органического агропроизводства на основе предлагаемой стратегии определяется балансом между экономическими и экологическими интересами. Ключевыми мотивами в решении вопроса экологобезопасного производства, что позволит создать реально функционирующий сектор производителей экологически чистой продукции, должны стать материальное стимулирование и изменение внутренней философии ведения агробизнеса.

Ключевые слова: экологизация, аграрное производство, органическая продукция, устойчивое развитие, аграрные предприятия, экологически направленные инновации.

The article deals with the peculiarities of organizational and technological changes and the structure of production in the formation of ecologically oriented management of agrarian enterprises. The analysis of the profitability of production of organic and traditional products is carried out. The con-

ceptual model of the agrarian production ecologization strategy is developed, which is based on the principle of increasing the social and economic effects of ecologization of agrarian production, which manifests itself in maintaining and improving the state of the environment, increasing the needs of labor resources, and so on. The choice of the model of organic farming development on the basis of the proposed strategy is determined by the balance between economic and environmental interests. Enterprises of producers of organic products in Ukraine can unite through the formation of service cooperatives to promote and sell their products under the common brand in retail chains, specialized stores and catering establishments, which may also be their joint property. The key motive for solving the issue of environmentally safe production, which will enable the creation of a truly functioning sector of producers of environmentally friendly products, should be the material stimulation and change in the domestic philosophy of agribusiness. We are convinced that an efficient system of motivation for labor in agricultural enterprises requires not only the strengthening of the material component, but also the management of intangible factors, in particular, improving working conditions, creating a sense of social and environmental significance, shaping a corporate socially responsible production culture.

Key words: ecologization, agrarian production, organic production, sustainable development, agrarian enterprises, ecologically oriented innovations.

Постановка проблеми. Майже всі країни світу намагаються зменшити забруднення навколишнього середовища і зробити виробництво продуктів харчування більш екологічним. У сільському господарстві екологізація виробництва на підґрунті прийняття взаємопов'язаних економічних, техніко-технологічних і соціальних рішень, які сприяють формуванню ринку органічної продукції та ефективному вирішенню екологічних завдань в еколого-економічній системі, стає нагальним питанням його розвитку. Необхідність в екологізації аграрного виробництва не викликає сумніву та потребує негайного пошуку радикальних шляхів для її глобального запровадження.

Український продовольчий ринок органічної продукції за багатьма позиціями перебуває на етапі становлення і характеризується надлишковою пропозицією за умов незначного внутрішнього попиту. Відповідно, більша частка виробленої органічної продукції експортується переважно на європейський ринок. Вихід вітчизняних продовольчих товарів на європейський ринок сьогодні набуває нового соціально-економічного змісту і потребує зміни пріоритетів у системі аграрних відносин. При цьому першочергове місце в системі аграрного господарювання повинен займати критерій екологічності на національному рівні. Отже, проблема переходу аграрних підприємств до екологічно орієнтованого господарювання є актуальною і практично значущою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еколого-економічні аспекти функціонування сільськогосподарських підприємств досліджено в працях В.А. Борисової, П.С. Березівського, Н.В. Зіновчука, О.М. Царенка; проблеми формування і встановлення ресурсо-екологічної та продовольчої безпеки досліджували П.А. Лайко, В.М. Трегобчук та інші вчені.

Наукові дослідження, спрямовані на розвиток екологізації аграрного виробництва, в останні

роки проводили І.С. Воронецька, А.С. Малиновський, Л.Г. Мельник, О.В. Прокопенко, О.О. Прутська, О.Л. Попова, А.Я. Сохнич, А.М. Третяк, Л.А. Хромушина, О.І. Шкуратов тощо.

Незважаючи на наявність досить прогресивних, науково обґрунтованих екологічних розробок, виникає необхідність у поглибленні теоретичних досліджень і практичних рекомендацій, пов'язаних із переходом аграрних підприємств до екологічно орієнтованої стратегії розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головною метою статті є дослідження особливостей організаційно-технологічних змін та структури виробництва під час формування екологічно орієнтованого господарювання аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна екологічна спрямованість розвитку вітчизняної сільськогосподарської діяльності підприємств, на нашу думку, може ефективно виявлятися через поєднання економічних і соціальних проблем раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів агросфери на інноваційній основі.

Важливими екологічними передумовами розвитку екологічно спрямованих інновацій є ресурсо- та енергозбереження. Ці критерії є особливо важливими в умовах обмеженості і значного виснаження природно-ресурсного потенціалу України.

Критерієм ресурсозбереження як елемента інновацій є максимальний рівень окупності витрат, підвищення обсягів реалізації сільськогосподарської продукції, підвищення ефективності здійснення інвестицій та рівня їхньої рентабельності. Науковці Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко визначають ресурсозбереження як напрям використання природно-ресурсного потенціалу, що забезпечує збереження природних ресурсів та зростання виробництва продукції за тих самих

обсягів споживання сировини, матеріалів і палива [1, с. 31].

Відомі вчені М. Ковалка і С. Денисюк провели ґрунтовний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду у сфері ресурсо- та енергозбереження та запропонували комплекс заходів з енергозбереження для окремих галузей національної економіки та регіонів держави, а також необхідне для цього науково-методичне й інформаційно-нормативне забезпечення [2, с. 268].

Варто зазначити, що аграрне виробництво є однією з найбільш енергоємних галузей національної економіки. В останні роки споживання енергетичних ресурсів в аграрному виробництві виросло більше ніж у три рази. Водночас два десятиріччя поспіль ціни на енергоносії зростають більш високими темпами, ніж на сільськогосподарську продукцію [3, с. 40]. Розбалансованість у використанні природних ресурсів та їх відтворенні призвело до широкомасштабних деструктивних процесів, які становлять реальну загрозу для здоров'я людини і життєдіяльності суспільства.

Раціональне природокористування забезпечує максимальний економічний ефект за збереження екологічної рівноваги у природних і антропогенних системах, тобто сумарне навантаження на екосистеми не перевищує їхньої відновлювальної здатності. Ю.С. Гринчук раціональне природокористування визначає як контрольоване, нормативне (ощадливе, невиснажливе) освоєння (використання) природних ресурсів, попередження можливих негативних наслідків діяльності людини, підтримання (підвищення) продуктивності й привабливості природних комплексів та окремих природних об'єктів [4, с. 30].

До основних напрямів вирішення проблем природокористування в аграрному виробництві належать: урахування територіальної неоднорідності й регіональних особливостей природних умов і ресурсів під час вирішення економіко-екологічних проблем; проведення комплексу заходів в АПК, спрямованих на поліпшення стану оточуючого природного середовища, його оздоровлення; упровадження альтернативних систем землеробства; проведення заходів щодо розширеного відтворення природних ресурсів; здійснення екологічної експертизи проектів, удосконалення економічного механізму раціонального природокористування; екологізація агропромислового виробництва; створення системи спостережень (моніторингу) за впливом агропромислового виробництва на довкілля.

Екологічно збалансований розвиток аграрного сектору економіки передбачає поєднання певних систем (рис. 1).

Практичну реалізацію екологічно збалансованого розвитку аграрних підприємств та відтворення довкілля може забезпечити ефективно поєднання двох принципів (інституцій): соціальної екологічної відповідальності, яка відображає ступінь його інституційної зрілості у прийнятті тих чи інших управлінських рішень, та соціальної екологічної вмотивованості, в основі якої перебувають як матеріальні, так і духовні цінності суспільства у цілому та кожного суб'єкта аграрного господарювання зокрема [5, с. 154]. Для вирішення зазначеної проблеми кожному сільськогосподарському підприємству необхідно забезпечити оптимальне співвідношення між обсягами робіт і рівнем їх ресурсного забезпечення. Пропорційно зниженню питомих витрат енергії (за інших незмінних умов) знижується собівартість сільськогосподарської продукції, зростає цінова конкурентоспроможність, стабілізується фінансовий стан сільськогосподарських підприємств і підвищується їхня інвестиційна привабливість. Прибутковість аграрного виробництва має зворотну залежність від енергоємності сільськогосподарської продукції. Зниження останньої сприяє не тільки переходу до енергозберігаючої моделі інтенсифікації виробництва, а й забезпечує умови для розширеного відтворення.

Сучасний стан ринкової трансформації економіки України, на думку М.С. Віткова, повинен передбачати перехід від екстенсивного економічного розвитку до інтенсивного, але екологічно безпечного, сталого економічного зростання на інноваційній, енерго- та ресурсозберігаючій основі [6, с. 126].

Екологічний складник в аграрному виробництві передбачає науково обґрунтований комплекс взаємопов'язаних агротехнічних, меліоративних, ґрунтозахисних та організаційно-економічних заходів, спрямованих на ефективне використання ґрунту, кліматичних ресурсів, біологічного потенціалу рослин для отримання стабільних урожаїв сільськогосподарських культур за умов підвищення родючості ґрунту й дотримання екологічної безпеки довкілля та вирощеної продукції [7, с. 5]. Структура агровиробництва має забезпечити мінімальний антропогенний вплив на навколишнє середовище.

Ми впевнені, що радикальним шляхом вирішення проблеми екологічної безпеки технологій вирощування сільськогосподарських культур й екологічної чистоти продукції має стати перехід до органічного виробництва як альтернативної моделі господарювання, хоча водночас розуміємо, що переконливих альтернатив інтенсивним технологіям у глобальному масштабі поки що немає, оскільки головною

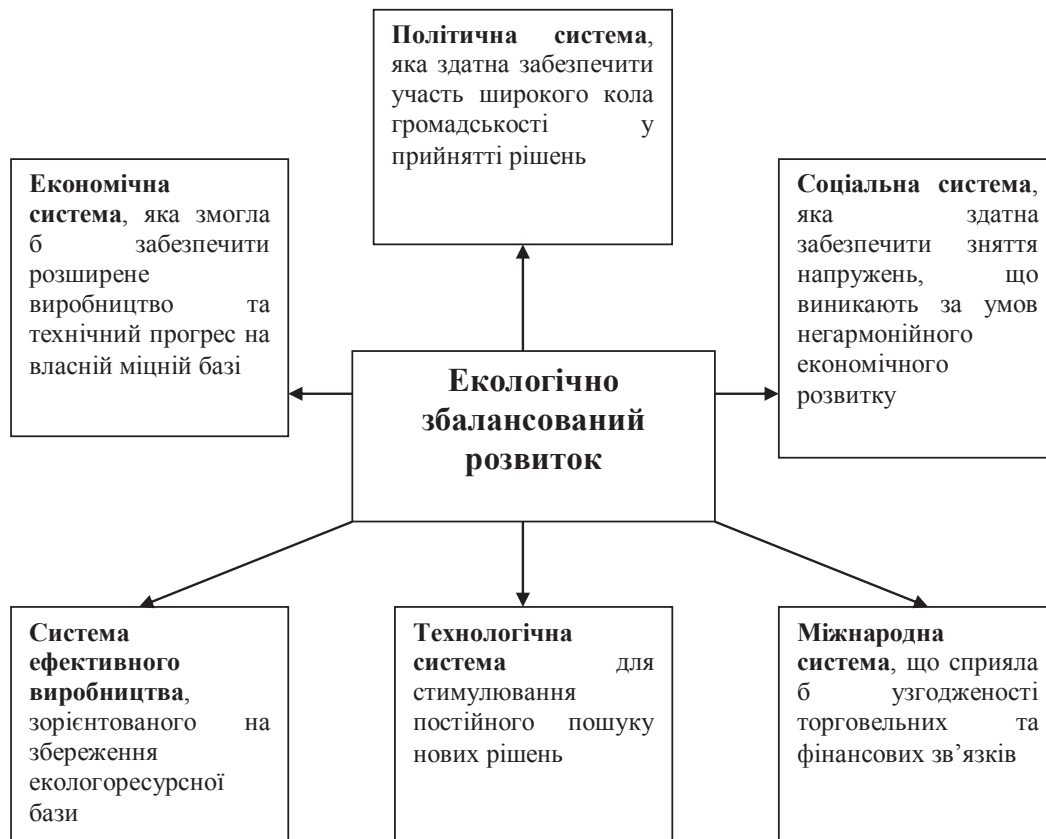

Рис. 1. Системи формування екологічно збалансованого розвитку

Джерело: узагальнено авторами

проблемою для багатьох аграрних підприємств залишається збільшення врожайності.

Для ведення органічного землеробства сільськогосподарські землі повинні відповідати певним вимогам до рівня їх забруднення шкідливими речовинами, важкими металами, радіонуклідами тощо. Однак наявність придатних для органічного виробництва територій не єдина умова його ведення. Перехідний період від традиційних (інтенсивних) технологій до органічних є досить тривалим процесом. Залежно від ситуації конверсійний період може становити від двох до п'яти років і супроводжуватися окремими ризиками. Так, Н. Kirchmann та L. Bergström визначають, що існує рівень ризику, пов'язаного з органічним виробництвом, який полягає у ймовірності втрати частини врожаю внаслідок інтенсивного розвитку хвороб і шкідників, а також меншої стійкості рослин до стресу [8]. W. Edwardson і P. Santacoloma стверджують, що попит на органічну продукцію обмежений і зосереджений у Північній Америці та Європі, на які припадає 96% світових доходів у цьому секторі, та в деяких багатих країнах Азії, таких як Японія, Сінгапур, Південна Корея та Тайвань. Сьогодні більшість споживачів у бідних країнах не готова платити преміальну ціну за органічні продукти [9].

Дійсно, існує рівень ризику під час ведення органічного виробництва, який пов'язаний із можливою вірогідністю втрати частини врожаю через інтенсивний розвиток хвороб і шкідників, а також меншу стійкість рослин до стресових чинників.

Вітчизняний ринок органічної продукції розвивається під впливом міжнародних тенденцій, які є визначальними у цій сфері. Постійне збільшення кількості сертифікованих господарств-виробників органічної продукції відбувається не без участі іноземних компаній, які, з одного боку, регулюють процеси та контролюють їх, а з іншого – сприяють формуванню стабільного попиту на органічну продукцію.

Екологічні переваги дають змогу, не порушуючи екологічної рівноваги та не завдаючи шкоди навколишньому середовищу, вирішувати проблему забезпечення населення високоякісними продуктами харчування. Згідно з даними статистичних організацій країн світу і зарубіжних компаній із виробництва органічної продукції, цей вид аграрного бізнесу є високоприбутковим, на що вказує попит у високорозвинених країнах, де споживачі згодні сплачувати додатково за органічне походження продуктів харчування та їхню екологічну чистоту [10, с. 102].

Результати аналізу рентабельності виробництва органічної та традиційної продукції представлено на рис. 2.

Аналіз рентабельності виробництва органічної та традиційної продукції свідчить, що у переважній більшості його рівень є вищим у разі застосування органічних технологій. Винятком є лише плоди, соя та соняшник.

Розвиток органічного виробництва в Україні набуває великого значення. Створено та успішно функціонують Федерація органічного руху України, Асоціація учасників органічного виробництва «БіоЛан Україна», Асоціація органічного землеробства та садівництва, Всеукраїнська громадська організація «Клуб органічного землеробства», Всеукраїнська громадська організація «Жива планета», Центр природного землеробства ім. Миколи Руденка, Центр органічного землеробства «Полтава-Органік».

Процес переходу на органічне агропромислове виробництво пов'язаний із новими прогресивними технологіями, спрямованими на очищення використовуваних видів сировини, матеріалів, утилізацію відходів, упровадження безвідходних технологій, значними інвестиціями.

Серед ключових принципів та умов екологічно орієнтованого розвитку варто виокремити системність, наукове обґрунтування, економічність і результативність, прозорість та інформативність. Принципи мають відповідати: реальності (відповідності ситуації, цілям, виробничим, ринковим та ресурсним чинникам, досвіду та навичкам системи управління);

логічності (внутрішньої цілісності та несуперечливості окремих елементів); сумісності із зовнішнім середовищем (забезпечення можливості взаємодії з ним); виправданій ризикованості та спрямованості на формування стійких конкурентних переваг.

Матеріальну основу мотивації праці становить стимулювання, в основі якого лежить процес зовнішнього впливу на інтереси суб'єктів господарювання за допомогою певного комплексу заходів (моральних, матеріальних, соціальних), здатних сприяти позитивному розвитку соціальних відносин між суб'єктами економічної діяльності та формуванню нового типу особистості. Можна констатувати, що стимулювання екологічно безпечного розвитку аграрного виробництва, з одного боку, повинно мати матеріальне підґрунтя для агропромисловців, а з іншого – нематеріальне навантаження, яке дасть змогу отримати певний статус у суспільстві.

На нашу думку, ключовими мотивами у вирішенні питання екологічно безпечного виробництва, що дасть змогу створити реально функціонуючий сектор виробників екологічно чистої продукції, мають стати матеріальне стимулювання й зміна внутрішньої філософії ведення агробізнесу.

Цей принцип єдності економічних, екологічних та соціальних цілей передбачає орієнтацію заходів державного регулювання на вирішення економічних завдань з урахуванням моделі поведінки різних груп сільського населення,

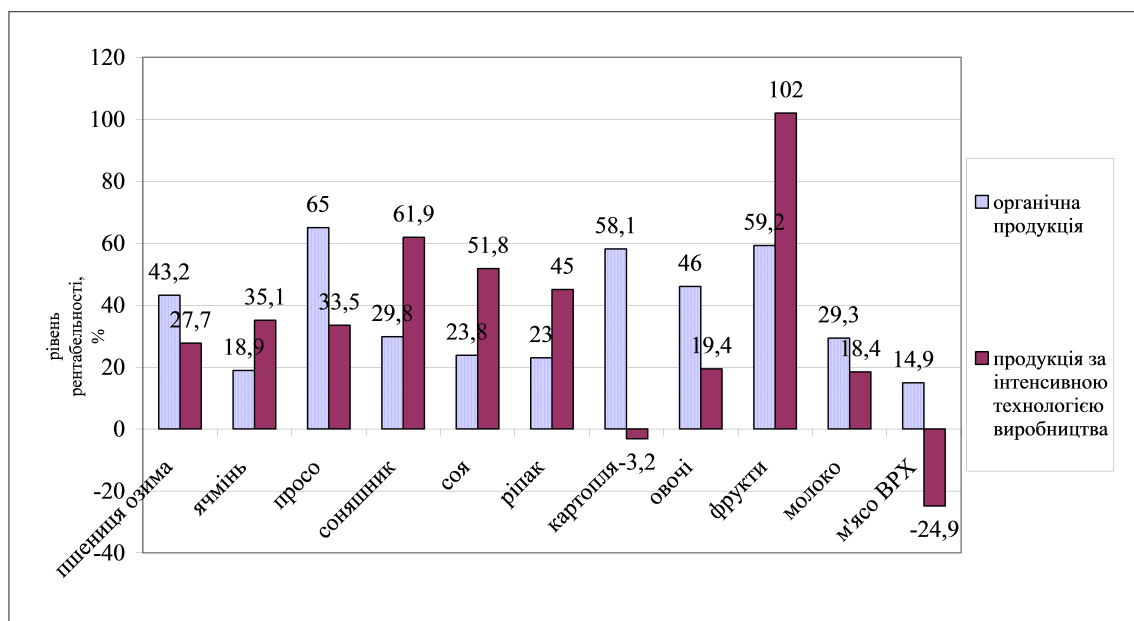

Рис. 2. Рівень рентабельності органічної та продукції інтенсивного виробництва у сільськогосподарських підприємствах України, 2017

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності та вибіркового обстеження підприємств

його сформовані цінності, соціально-психологічні та національні особливості. І.В. Застрожнікова наголошує, що саме державою мають вводитися різноманітні види економічного стимулювання екологічно орієнтованого господарювання [11, с. 123].

Для здійснення переходу до екологічно орієнтованого господарювання варто змінити принципи функціонування суб'єктів агробізнесу, прискорити їхній інноваційний розвиток та забезпечити можливість організаційних трансформацій. В.А. Борисова наголошує, що для швидкої адаптації до сучасних вимог аграрного ринку модель поведінки підприємств аграрної сфери повинна враховувати причинно-наслідкові взаємозв'язки чинників внутрішніх підсистем і зовнішнього середовища [12, с. 165].

Вихідним моментом вибору екологічно орієнтованого напрямку діяльності аграрних підприємств залишається перехід на модель екологічно збалансованого розвитку. При цьому розроблення механізму переходу аграрних підприємств на екологічно орієнтоване господарювання є основним питанням.

Розроблення еколого-економічного механізму організації та розвитку сільського господарства забезпечить формування соціально-еколого-економічних цінностей людини в агроєкосистемі.

Впровадження основних принципів органічного виробництва в Україні та забезпечення стабільного збуту органічної продукції вимагає створення національного органічного ринку, інтегрованого у європейській та світовий аграрні ринки та гарантування кінцевим споживачам високого рівня якості продуктів харчування. З урахуванням особливостей розвитку вітчизняного аграрного сектору, сільських територій, а також використання європейських моделей розвитку сільського господарства сформулюємо концептуальну модель стратегії екологізації агропромисловості в Україні (рис. 3).

В основу пропонованої стратегії покладено принцип підвищення соціальних та економічних ефектів екологізації аграрного виробництва, що проявляється у збереженні та поліпшенні стану навколишнього природного середовища, збільшенні потреби у трудових ресурсах тощо. Вибір моделі розвитку органічного агропромисловості на основі пропонованої стратегії визначається балансом між економічними та екологічними інтересами. Водночас обмеження щодо екологічності повинні бути достатньо жорсткими.

Підприємства – виробники органічної продукції в Україні можуть об'єднуватися шляхом формування обслуговуючих кооперативів для просування та реалізації своєї продукції під

спільною торговою маркою у роздрібній мережі, спеціалізовані магазини та заклади громадського харчування, котрі також можуть бути й їхньою спільною власністю.

В обслуговуючих кооперативах із переробки органічної продукції виробники матимуть можливість виготовляти органічні продукти харчування з доданою вартістю і реалізовувати їх різними каналами розподілу, зокрема громадським чи приватним закладам харчування, лікарням, школам тощо. Отже, кооперація сільськогосподарських підприємств для організації збуту та переробки органічної продукції є дуже важливою.

Слід зазначити, що впровадження відповідних інтеграційних стратегій розвитку органічних сільськогосподарських підприємств певною мірою стримується через недосконалість інфраструктури органічного агропродовольчого ринку, яка є основою забезпечення ефективної роботи всіх складових елементів органічного сектору.

Отже, результати дослідження засвідчують, що стратегія розвитку органічних аграрних підприємств повинна складатися з таких заходів: організації інформаційної кампанії з підвищенням рівня суспільної обізнаності щодо переваг органічного агропромисловості та органічних продуктів харчування; сприяння розвитку аграрної кооперації та налагодження спільного розподілу органічної продукції, постачання засобів біологічного захисту рослин та тварин; формування національної системи сертифікації та контролю якості аграрної продукції; організації спеціальних місць на гуртових сільськогосподарських ринках та мережі розподілу органічної продукції шляхом створення спеціальних закладів роздрібною торгівлі для її продажу; організації спеціальних ярмарок, виставок, інших промоційних заходів; спрямування діяльності товарної біржі та формування прозорих ринкових механізмів ціноутворення та розподілу значних обсягів органічної продукції на регіональному, національному та міжнародному ринках; налагодження взаємовигідних партнерських відносин між виробниками органічної продукції та іншими операторами агропродовольчого ринку.

Слід зауважити, що процес екологізації агропромисловості здійснюється не лише шляхом застосування природозберігаючих технологій та формування екологічних обмежень (стандартів), а й унаслідок створення і вдосконалення системи управління, тобто управлінських процедур (схем, принципів, рекомендацій, прийомів). Екологічне управління полягає у послідовному виконанні загальних функцій: планування (екологічного планування), організації

Рис. 3. Концептуальна модель формування стратегії екологізації агровиробництва підприємств України

Джерело: побудовано авторами

(екологічної організації), мотивації (екологічної мотивації), контролю (екологічного контролю), а також функцій, що пов'язані з прийняттям управлінських рішень (прийняття екологічних управлінських рішень) та комунікацій (з урахуванням екологічних аспектів управління).

Для ефективного екологічно орієнтованого господарювання аграрних підприємств стратегічний підхід повинен поєднуватися із системою менеджменту навколишнього серед-

овища. І якщо для загальноприйнятої стратегії достатньо традиційної системи менеджменту навколишнього середовища, орієнтованої на виконання вимог держави, то для досягнення конкурентної переваги на світовому ринку необхідно перебудовувати існуючу систему за вимогами міжнародних стандартів.

Висновки з даного дослідження. Результати дослідження дають підстави зробити такі висновки.

Для здійснення переходу до екологічно орієнтованого господарювання в аграрній галузі варто змінити принципи функціонування суб'єктів агробізнесу, прискорити їхній інноваційний розвиток та забезпечити можливість організаційних трансформацій.

Процес екологізації виробництва аграрних підприємств слід розглядати в розрізі застосування альтернативних систем господарювання, в основі яких лежать агроекологічні принципи і здійснюється еколого-економічне управління, яке базується на раціональних й екологічно обґрунтованих методах виробництва, забезпечуючи якість продукції та сировини, ефективність виробництва, а також мінімальний вплив на навколишнє середовище та ефективність виробництва.

Для спрямування дій агровиробників у напрямі екологізації необхідно розробити мотиваційний механізм, основними складниками якого є інструменти мотивації інноваційного розвитку агропідприємств і інструменти еколо-

гізації агровиробництва. Ключовими мотивами у вирішенні питання екологобезпечного виробництва, що дасть змогу створити реально функціонуючий сектор виробників екологічно чистої продукції, мають стати матеріальне стимулювання й зміна внутрішньої філософії ведення агробізнесу. Ми переконані, що дієва система мотивації праці у сільськогосподарських підприємствах потребує не лише посилення матеріальної складової, а й управління нематеріальними чинниками, зокрема поліпшення умов праці, створення відчуття соціально та екологічно значущої справи, формування корпоративної соціально відповідальної культури виробництва.

Основу концептуальної моделі стратегії екологізації в аграрному виробництві становлять економічні й екологічні інструменти. Виділені напрями даної моделі дадуть змогу оптимізувати використання навколишнього середовища в аграрному виробництві та мінімізувати негативний вплив на нього.

Список використаних джерел:

1. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. Київ : НІЧ ЛАВА, 1999. 86 с.
2. Ковалко М.П., Денисюк С.П. Енергозбереження – пріоритетний напрямок державної політики України. Київ : УЕЗ, 1998. 506 с.
3. Приходько М.М. Управління природними ресурсами і природоохоронною діяльністю. Івано-Франківськ : Фоліант, 2004. 847 с.
4. Гринчук Ю.С. Еколого-економічні проблеми використання земельних ресурсів. *Агросвіт*. 2013. № 10. С. 7–9.
5. Лопатинський Ю.М., Тодорюк С.І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. 220 с.
6. Вітков М.С. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2008. 220 с.
7. Мінькова О.Г. Шляхи та способи переходу від традиційного аграрного виробництва до органічного. *Вісник Уманського національного університету садівництва*. 2016. № 1. С. 3–10.
8. Can Organic Crop Production Feed the World? in *Organic Crop Production: Ambitions and Limitations* / edited by H. Kirchmann and L. Bergström, 2008. 39–72 p. URL: http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4020-9316-6_3.
9. Edwardson W. and Santacoloma P. *Organic Supply Chains for Small Farmer Income Generation in Developing Countries, Agribusiness and Food Industries Series 2*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2013. URL: <http://www.fao.org/ag/ags/ags-division/publications/publication/en/c/171733/>.
10. Михайленко О.Г. Розвиток органічного сільського господарства в системі євроінтеграційних процесів в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6(3). С. 40–45.
11. Застрожнікова І.В. Шляхи удосконалення державного регулювання сільського господарства України. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*. 2013. № 1. С. 121–135.
12. Борисова В.А. Адаптація підприємств аграрного сектора економіки до ринкових умов та їх інвестиційна привабливість. *Аграрна наука і освіта на початку третього тисячоліття* : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. Львів : ЛДАУ, 2010. Т. II. С. 160–170.

References:

1. Danylyshyn B.M., Dorohuntsov S.I., Mishchenko V.S. (1999). *Pryrodno-resursnyi potentsial staloho rozvytku Ukrainy* [Natural resource potential for sustainable development of Ukraine]. Kyiv : NICH LAVA. (in Ukrainian)
2. Kovalko M.P., Denysiuk S.P. (1998). *Enerhozberzhennia – priorytetnyi napriamok derzhavnoi polityky Ukrainy* [Energy saving is a priority direction of the state policy of Ukraine]. Kyiv : UEZ. (in Ukrainian)

3. Prykhodko M.M. (2004). Upravlinnia pryrodnymy resursamy i pryrodookhoronnoiu diialnistiu [Management of natural resources and nature conservation activities]. Ivano-Frankivsk : Foliant. (in Ukrainian)
4. Hrynchuk Yu.S. (2013). Ekoloho-ekonomichni problemy vykorystannia zemelnykh resursiv [Ecological and economic problems of using land resources]. *Ahrosvit*, 10, 7–9. (in Ukrainian)
5. Lopatynskiy Yu.M., Todoruk S.I. (2015). Determinanty staloho rozvytku ahrarnykh pidpriemstv : monohrafiia [Determinants of sustainable development of agrarian enterprises : a monograph]. Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t. (in Ukrainian)
6. Vitkov M.S. (2008). Intensyfikatsiia silskohospodarskoho vyrobnytstva na innovatsiinii osnovi : monohrafiia [Intensification of agricultural production on an innovative basis : monograph]. Kyiv : NNTs IAE. (in Ukrainian)
7. Minkova O.H. (2016). Shliakhy ta sposoby perekhodu vid tradytsiinoho ahrarnoho vyrobnytstva do orhanichnogo [Ways and ways of transition from traditional agrarian production to organic]. *Visnyk Umanskoho natsionalnogo universytetu sadivnytstva*, 1, 3–10. (in Ukrainian)
8. Can Organic Crop Production Feed the World? in *Organic Crop Production: Ambitions and Limitations* / edited by H. Kirchmann and L. Bergström, 2008. 39–72 p. URL: http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4020-9316-6_3.
9. Edwardson W. and Santacoloma P. *Organic Supply Chains for Small Farmer Income Generation in Developing Countries, Agribusiness and Food Industries Series 2*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2013. URL: <http://www.fao.org/ag/ags/ags-division/publications/publication/en/c/171733/>.
10. Mykhailenko O.H. (2014). Rozvytok orhanichnogo silskoho gospodarstva v systemi yevrointehratsiinykh protsesiv v Ukraini [The development of organic agriculture in the system of European integration processes in Ukraine]. *Naukovi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 6(3), 40–45. (in Ukrainian)
11. Zastrozhnikova I.V. (2013). Shliakhy udoskonalennia derzhavnoho rehuliuвання silskoho gospodarstva Ukrainy [Ways to improve the state regulation of agriculture in Ukraine]. *Naukovi rozvidky z derzhavnoho ta munitsypalnoho upravlinnia*, 1, 121–135. (in Ukrainian)
12. Borysova V.A. (2010). Adaptatsiia pidpriemstv ahrarnoho sektora ekonomiky do rynkovykh umov ta yikh investytsiina pryvablyvist [Adaptation of enterprises of the agrarian sector of the economy to market conditions and their investment attractiveness]. *Ahrarna nauka i osvita na pochatku tretoho tysiacholittia* : materialy Mizhn. nauk.-prakt. konf. Lviv : LDAU, T. II. (in Ukrainian)